

بررسی تناقض‌های آماری مربوط به نسخ خطی ترکیه

○ فرهاد طلوع کیان

مبحث دوم

در معرفی کتاب «کتابخانه‌های ملی و بزرگ کشورهای جهان» تأکید گردیده است: ۷۵ درصد نسخ خطی کتابخانه سلیمانیه به زبان فارسی است.^۵

موارد ذیل نسبت حداکثر ۱۲ درصد را هم نشان نمی‌دهد:

۱. آقای معمر اولکر - رئیس سابق کتابخانه سلیمانیه - براساس آمار سال ۱۹۹۲ اظهار نموده تعداد ۶۲۶۷ نسخه فارسی در کتابخانه سلیمانیه وجود داشته که به انضمام نسخ موجود در ۵ کتابخانه وابسته به آن، این تعداد ۷۹۹۳ نسخه بوده است.^۶
۲. مؤسسه الفرقان، تعداد نسخ خطی فارسی کتابخانه سلیمانیه را ۳۵۴۴ نسخه ذکر نموده است.^۷

۳. با توجه به آمار بند ۱ مبحث اول و بند ۱ مبحث دوم، حدود ۹/۳۹ درصد خطی‌های موجود در کتابخانه سلیمانیه به زبان فارسی است و همچنین با در نظر گرفتن ۵ کتابخانه وابسته به کتابخانه سلیمانیه، این درصد حدود ۱۱/۰۸ می‌باشد. ضمناً آمار بند ۳ مبحث اول و بند ۲ مبحث دوم نسبت حدود ۵/۲۴ درصد را نشان می‌دهد.

مبحث سوم

در نشریه پیام کتابخانه آمده است: حدود ۲۵ (درصد) آثار خطی موجود در کتابخانه‌های ترکیه که به هر صورت کمتر از ۲۰۰ هزار نیست به زبان فارسی می‌باشد.^۸

موارد ذیل نشان می‌دهد که اولاً این نسبت نمی‌تواند بیش از ۶ درصد باشد. ثانیاً کل نسخ خطی موجود در ترکیه بیش از ۶۰۰ هزار نسخه نمی‌باشد.

۱. آقای معمر اولکر - رئیس سابق کتابخانه سلیمانیه - اظهار نموده مشخصات ۵۲۲۳۵۲ اثر خطی در حافظه کامپیوتر کتابخانه سلیمانیه مربوط به کتابخانه‌های ترکیه و ۱۴۶۲۷ نسخه خطی فارسی در ۷۰ کتابخانه معتبر ترکیه وجود داشته به عبارتی حدود ۲/۸ درصد از نسخه‌ها به فارسی است.^۹

۲. طبق آمار فرهنگی سال ۱۹۹۰ تعداد ۱۹۰۰۷۲ خطی که ۱۰۶۶۰ نسخه به فارسی بوده در ۸۱۰ کتابخانه عمومی ترکیه وجود داشته به عبارتی حدود ۵/۶ درصد از نسخه‌ها به فارسی بوده است.^{۱۰}

۳. رئیس پیشین کتابخانه ملی ترکیه در سال ۱۹۹۵ آثار خطی

اهمیت مخطوطات موجود در جهان به جهات مختلف امری بدیهی است. ترکیه در این میان، یکی از کشورهایی است که با حفظ آثار خطی در طول تاریخ به واسطه تأکیدات زمامدارانش بویژه از دوره عثمانی به بعد، امروزه دارای کتابخانه‌ها و آرشیوهای غنی است.

بزرگترین مرکز نگهداری نسخ خطی در ترکیه، کتابخانه سلیمانیه واقع در شهر استانبول است که این کتابخانه از حیث تعداد نسخ خطی فارسی نیز میان دیگر کتابخانه‌های ترکیه، رتبه اول را دارد. با مطالعه برخی نوشتارهایی که در این خصوص به چاپ رسیده، تناقض‌هایی در ارائه آمار نسخ خطی آشکار می‌شود که بررسی سه مبحث کلی در ذیل تقدیم می‌گردد تا نگرشی کلان، پشتوانه تحقیقات آیندگان باشد.

مبحث اول

در نشریه کتاب هفته آمده است: «کتابخانه سلیمانیه ترکیه که نزدیک به ۱۸۰ هزار جلد کتاب خطی دارد، اولین کتابخانه جهان اسلام و پس از آن، کتابخانه دارالکتب قاهره با ۱۱۰ هزار نسخه و سوم، کتابخانه بزرگ آیت‌الله مرعشی نجفی (ره) با ۶۵ هزار نسخه می‌باشد.^۱ با استناد به سه مورد ذیل، موجودی نسخ خطی کتابخانه سلیمانیه حدود ۶۷ هزار نسخه است و کتابخانه مرحوم مرعشی نجفی، اختلاف بسیار کمی با کتابخانه سلیمانیه و جایگاه بااهمیت تری میان کتابخانه‌های جهان اسلام دارد. ضمناً چنانچه موجودی دارالکتب قاهره تعداد ۱۱۰ هزار نسخه خطی باشد، کتابخانه سلیمانیه دومین کتابخانه جهان اسلام محسوب می‌گردد.

۱. آقای معمر اولکر - رئیس سابق کتابخانه سلیمانیه - براساس آمار سال ۱۹۹۲ اظهار داشته تعداد ۶۶۷۳۷ نسخه خطی در کتابخانه سلیمانیه وجود داشته که به انضمام نسخ موجود در ۵ کتابخانه وابسته به آن، این تعداد ۷۲۱۰۸ نسخه بوده است.^۲
۲. آقای نوزاد کایا - رئیس وقت و معاون سابق کتابخانه سلیمانیه - براساس آمار سال ۲۰۰۱ تعداد نسخ خطی موجود در کتابخانه سلیمانیه را ۶۷۳۵۹ نسخه ذکر نموده است.^۳
۳. مؤسسه الفرقان که منبع معتبری از آمار دست‌نویس‌های جهان را منتشر کرده، عدد ۶۷۵۷۱ نسخه را برای کتابخانه سلیمانیه آورده است.^۴

4. World Survey of Islamic Manuscripts, The Section of Turkey, Vol.3, Page 347, by orhan Bilgin, Published by AL-Fruqan Islamic Heritage Foundation, London, 1994.

۵. پروین بلورچی، «بررسی ۴۰ کتابخانه ملی و بزرگ جهان»، کتاب ماه کلیات، سال چهارم، شماره سوم و چهارم، اسفند ۱۳۷۹ و فروردین ۱۳۸۰، ص ۱۵، معرفی کتاب «کتابخانه‌های ملی و بزرگ کشورهای جهان»، انتشارات کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۹.
۶. رجوع کنید به منبع شماره ۲، ص ۴۵.
۷. رجوع کنید به منبع شماره ۴.
۸. رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در آنکارا، «کتابخانه‌های کشور ترکیه»، پیام کتابخانه، سال سوم، شماره اول، بهار ۱۳۷۲، ص ۱۰۳.
۹. رجوع کنید به منبع شماره ۲، ص ۳۹ و ص ۴۵.
۱۰. رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در آنکارا، «کتابخانه‌های ترکیه در آینه آمار»، پیام کتابخانه، سال چهارم، شماره سوم و چهارم، پاییز و زمستان ۱۳۷۳، ص ۱۴۱ و ۱۴۲.
۱۱. آلتین آی سرنیکلی رئیس کتابخانه ملی ترکیه، «کتابخانه‌های ملی در ترکیه، خاورمیانه و آسیای مرکزی؛ گذشته و حال» ترجمه عبدالله نجفی، «گزیده مقالات ایفلا (ترکیه): ۲۰-۲۶ اوت (۱۹۹۵)»، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۵، ص ۳۸۲.

موجود در ترکیه را بالغ بر ۵۰۰ هزار نسخه برآورد کرده است.^{۱۱} نکته‌ای که لازم است به آن توجه شود تفاوت قائل شدن میان «زبان» و «خط» در ارائه آمار نسخ خطی است. به طوریکه مخطوطات به «زبان عربی و ترکی قدیم» سهواً «زبان فارسی» ذکر می‌شوند زیرا خط ترکها تا قبل از ۱۹۲۷ که به حروف لاتین تبدیل گردیده با حروف عربی بوده لذا خطوط فارسی، عربی و ترکی بعضاً یک «خط» واحد و سپس «زبان» واحد تلقی می‌شوند بنابراین ارائه آمار به تفکیک زبان با اشتباه مواجه می‌گردد. ضمناً مشاهدات عینی اینجانب در بازدید از معتبرترین کتابخانه‌های استانبول و آنکارا و همچنین گفت‌وگو با مدیران کتابخانه‌ها در مردادماه ۱۳۸۰، مطالب مندرج در این نوشتار را تأیید و تأکید می‌کند.

پی‌نوشت‌ها:

۱. «سومین کتابخانه جهان اسلام»، گفت‌وگوی مریم‌السادات قریشی با دکتر محمود مرعشی رئیس کتابخانه بزرگ آیت‌الله مرعشی نجفی، کتاب هفته، شماره ۹۸، پیاپی ۴۸۵، ۲ آذر ۱۳۸۱، ص ۶.
۲. «کتابخانه سلیمانیه و آثار خطی فارسی در ترکیه»، گفت‌وگو با معمراولکر رئیس کتابخانه سلیمانیه، آشنا، رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در آنکارا، سال اول، شماره چهارم، زمستان ۱۳۷۴، ص ۳۹.
۳. دکتر نوزاد کایا، «کتابخانه سلیمانیه»، ترجمه محمود صدقی‌زاده، بولتن فرهنگی سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، معاونت پژوهشی و آموزشی، مرکز اطلاع‌رسانی و خدمات رایانه‌ای، شماره ۵۰، نیمه اول آبان ۱۳۸۱، ص ۴۲.